

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری

دانشکده اصول الدین

USUL AL DEEN COLLEGE

دانشکده اصول الدین قم

گروه فقه و حقوق اسلامی

پایان نامه کارشناسی ارشد

عنوان:

بررسی فقهی و حقوقی دیه غیرمسلمین در قتل و آسیب های بدنی

استاد راهنما:

حجت الاسلام و المسلمین دکتر عباسعلی صالحی

نگارنده:

نفیسه اسکریان

زمستان ۱۳۹۶

وزارة العلوم و البحوث و التكنولوجيا

دانشكده اصول الدين
USUL AL DEEN COLLEGE

كلية اصول الدين قم
قسم الفقه و الحقوق الاسلامية
رسالة الماجستير

العنوان

دراسة حول ديه غير المسلم في القتل والخسائر الجسديه على ضوء الفقه و القانون

الاستاذ المشرف:

حجة الاسلام و المسلمين الدكتور عباسعلى صالحى

اعداد

نفيسه عسكريان

سنة

١٤٣٩ هـ ق

﴿ يَا أَيُّهَا الْعَزِيزُ مَسَّنَا وَأَهْلَنَا الضُّرُّ وَجِئْنَا بِبِضَاعَةٍ مُزْجَاةٍ فَأَوْفِ لَنَا الْكَيْلَ وَتَصَدَّقْ عَلَيْنَا إِنَّ اللَّهَ يَجْزِي الْمُتَصَدِّقِينَ ﴾

(سوره یوسف، آیه ۸۸)

تعمیم به:

به پیگاه انسان کامل قرآن ناطق قطب عالم امکان حضرت حجت بن الحسن العسکری عجل الله تعالی فرجه الشریف

و پیگاه با عظمت حضرت فاطمه زهرا علیها السلام

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
یا سبِّحْنَا وَ مَوْلَانَا، اِنَّ كَوْحَهَا وَاسْتَسْفَعْنَا وَ تَوَسَّلْنَا بِهَا إِلَى اللَّهِ، وَ قَدْ نَمَلُو بَيْنَ يَدَيْ حَاجَاتِنَا، يَا وَجِيهَةَ عِنْدَ اللَّهِ، اِسْتَعَى لَنَا عِنْدَ اللَّهِ
آئی سید و مولای ما همه ما رو به تو آورده ایم و به حضرت موسی هدیه و تو را شایسته به اراده خدا آورده ایم و تو را برای انجام حاجاتمان نزد خدا مقدم داشته ایم. ای آبرو شد تو خدا ما را پیش حضرت حق هدایت فرما

تقدیر و سپاس

اینجانب بر خود لازم می دانم که از زحمات گرانقدر استاد ارجمند حضرت حجت الاسلام و المسلمین دکتر صالحی که حقا و انصافا بر گردن این حقیر حق عظیمی دارند تقدیر و تشکر نمایم همچنین از زحمات خانواده مهربانم که در طول زندگی همواره یار و مددکار این حقیر بوده اند و سایر اساتید و دوستان که در به ثمر رسیدن این رساله حقیر را یاری نمودند تقدیر و تشکر می نمایم.

چکیده:

در جوامع اسلامی علاوه بر مسلمانان پیروان ادیان دیگر از قبیل یهودیت مسیحیت و زرتشت ساکن هستند که قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران در اصل سیزدهم فقط پیروان این سه دین را به عنوان اقلیت دینی مورد احترام قرار داده و به رسمیت می‌شناسد. از این حکم چنین برداشت می‌شود که سایر غیرمسلمانی که تابع این سه شریعت نباشند از نظر قانون حقی نسبت به زندگی در کنار مسلمانان نخواهند داشت مگر به عنوان پناهنده و یا مستأمن و یا به عنوان اعضای کادر سیاسی و یا اقتصادی در سفارت خانه مشغول باشند. در خصوص آنچه مربوط به دیه اهل کتاب است می‌توان صراحتاً بیان نمود که قانون مجازات اسلامی در این باره مسکوت مانده است و قانون گذار فقط امورات ششگانه دیه را برشمرده است با توجه به اینکه در فقه اسلام قرارداد عقد ذمه میان حکومت اسلامی و غیرمسلمانان باید منعقد شود که اکنون در کشورهای اسلامی امضای این قرارداد و نیز اجرای آن حتی می‌توان گفت که موضوعیت ندارد موضوع تعیین دیه اقلیت‌های مذهبی محل اختلاف آرا می‌باشد. هدف اصلی این پژوهش بیان آیات و روایات و آراء فقهی مذاهب مختلف اسلامی در مورد برابری یا نابرابری دیه غیرمسلمان و قوانین موضوعه در ایران می‌باشد. در این پژوهش این موضوع غامض پرداخته و با توجه به نظرات قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران و نظریات فقهی به حقوق ملل و مذاهب غیراسلامی و دیه ایشان در این نظام می‌پردازیم.

کلید واژه:

دیه غیرمسلمان، کفر، بیت المال، اهل کتاب.

فهرست مطالب

چکیده.....أ

فصل اول: کلیات/ ۳

- ۱-۱- بیان مسأله..... ۳
- ۲-۱- سوالات تحقیق..... ۵
- ۱-۲-۱- سوالات اصلی..... ۵
- ۲-۲-۱- سوالات فرعی..... ۵
- ۳-۱- فرضیه های تحقیق..... ۵
- ۴-۱- پیشینه تحقیق..... ۶
- ۵-۱- اهمیت و ضرورت تحقیق..... ۶
- ۶-۱- جنبه های نوآوری و جدید بودن طرح..... ۶
- ۷-۱- نتایج علمی و عملی تحقیق..... ۷
- ۸-۱- سازمان دهی تحقیق..... ۷
- ۹-۱- تعریف مفاهیم و واژگان اختصاصی طرح..... ۷
- ۱-۹-۱- مفهوم دیه..... ۱۱
- ۲-۹-۱- مفهوم کافر..... ۱۲
- ۳-۹-۱- اقسام کافر..... ۱۲
- ۴-۹-۱- اقسام ارتداد..... ۱۲
- ۵-۹-۱- مفهوم ارتداد..... ۱۳
- ۶-۹-۱- واژه اهل کتاب..... ۱۳

فصل دوم: مفاهیم اساسی تحقیق/ ۱۵

- ۱-۲- مفهوم و ماهیت دیه..... ۱۵
- ۱-۱-۲- مفهوم لغوی:..... ۱۵

- ۱۶-۱-۲- مفهوم اصطلاحی دیه: ۱۶
- ۱۶-۱-۲-۱- دیه از منظر حقوقدانان: ۱۶
- ۱۷-۲-۱-۲- دیه در اصطلاح فقهای امامیه ۱۷
- ۱۸-۳-۱-۲- دیه در اصطلاح فقهای اهل سنت ۱۸
- ۱۹-۴-۱-۲- دیه در لسان روایات ۱۹
- ۲۰-۲-۲- انواع دیه ۲۰
- ۲۱-۳-۲- بررسی پیشینه تاریخی ۲۱
- ۲۲-۱-۳-۲- دیه در دوران باستان ۲۲
- ۲۳-۲-۳-۲- دیه در شرایع آسمانی ۲۳
- ۲۷-۳-۳-۲- جایگاه دیه در نظام حقوقی ایران ۲۷
- ۲۸-۴-۳-۲- جایگاه دیه در حقوق کیفری شکلی ۲۸
- ۲۹-۵-۳-۲- پیشینه دیه قبل از انقلاب اسلامی ایران ۲۹
- ۳۰-۶-۳-۲- پیشینه دیه بعد از انقلاب اسلامی ایران ۳۰
- ۳۱-۴-۲- ماهیت دیه: ۳۱
- ۳۳-۱-۴-۲- ماهیت مجازاتی دیه ۳۳
- ۳۶-۲-۴-۲- ماهیت جبرانی ۳۶
- ۳۹-۵-۲- مفهوم کفر: ۳۹
- ۳۹-۱-۵-۲- کفر در لغت: ۳۹
- ۳۹-۲-۵-۲- مفهوم اصطلاحی کفر: ۳۹
- ۴۰-۳-۵-۲- مفهوم بیگانه ۴۰
- ۴۱-۱-۳-۵-۲- مفهوم بیگانه و اقسام آن در حقوق ۴۱
- ۴۱-۲-۳-۵-۲- مفهوم بیگانه در فقه اسلامی ۴۱
- ۴۲-۳-۳-۵-۲- غیر مسلمان از دیدگاه اهل لغت و فقه و حقوق اسلامی ۴۲

فصل سوم: بررسی فقهی دیه غیر مسلمین در قتل و آسیب های بدنی / ۴۹

- ۵۰-۱-۳- مقادیر دیه غیرمسلمان ۵۰
- ۵۰-۲-۳- برابری دیه مسلمان و غیرمسلمان و ادله آن ۵۰
- ۵۳-۳-۳- نصف بودن دیه غیرمسلمان نسبت به مسلمان و ادله آن ۵۳
- ۵۴-۴-۳- ثلث بودن دیه و ادله آن ۵۴

۵۵	۵-۳ هشتصد درهم بودن دیه غیرمسلمان
۵۷	۶-۳ دیدگاههای فقهای معاصر شیعه.....
۶۰	۷-۳ دیدگاه تفصیلی
۶۱	۸-۳ مبانی فقهی پرداخت دیه غیرمسلمان از بیت المال
۶۱	۱-۸-۳ ادله ضمان آور بیت المال به پرداخت دیه
۶۲	۱-۱-۸-۳ حسبه
۶۳	۲-۱-۸-۳ قاعده لایبطل دم امرء مسلم.....
۶۸	۳-۱-۸-۳ قاعده من له الغنم فعلیه الغرم
۷۰	۴-۱-۸-۳ قاعده لاضرر.....

فصل چهارم: بررسی حقوقی دیه غیر مسلمین در قتل و آسیب های بدنی / ۷۵

۷۵	۱-۴ دیه غیرمسلمان در قانون مجازات اسلامی
۷۶	۲-۴ مبانی قانونی توجیه کننده مسئولیت در قبال دیه غیر مسلمانان و بیگانگان.....
۷۶	۱-۲-۴ حقوق کیفری داخلی
۷۸	۲-۲-۴ حقوق بین الملل
۸۷	۳-۴ تفصیل میان کافر ذمی و حربی در پرداخت دیه توسط بیت المال.....
۹۴	۱-۳-۴ دیدگاه دوم: ادله مخالفان مسئولیت بیت المال
۹۸	۴-۴ دیدگاه منتخب (نظریه مختار).....
۱۰۰	۵-۴ دیدگاه قانون مجازات اسلامی و وظیفه دولت اسلامی در مورد دیه مرد کافر.....

فصل پنجم: نتیجه گیری و پیشنهادات / ۱۰۳

۱۰۳	نتیجه
۱۰۸	۶- فهرست منابع

فصل اول: کلیات

فصل اول: کلیات

۱-۱- بیان مسأله

حق حیات و احترام به جان انسانها صرف نظر از رنگ و نژاد و مذهب از اصول مهمی است که در دین اسلام به آن پرداخته شده است و برای نشان دادن اهتمام ویژه به این مسأله در مواردی که جنایتی به صورت شبه خطا یا خطای محض بر مجنی علیه واقع شود مالی را به عنوان مجازات یا خسارت مالی تعیین کرده است که در فقه اسلامی از آن با عنوان دیه یاد میشود، دیه مسلمین از موضوعی است که در کتب فقهی و جزایی ما مفصل به آن پرداخته شده است، آنچه که مورد تردید است دیه هموطنان غیرمسلمان در قتل و سایر آسیبهای جسمانی است که طبق ماده ی ۵۵۴ قانون مجازات اسلامی مصوب ۹۲ بر اساس حکم حکومتی مقام معظم رهبری دیه جنایت بر اقلیتهای مذهبی یاد شده در قانون اساسی با دیه مسلمان برابر در نظر گرفته خواهد شد در این نوشتار سعی خواهد شد تا ضمن بررسی دیه کفار غیر اهل کتاب با رجوع به منابع معتبر فقهی و همچنین آیات و روایات مربوط، نظریه تساوی دیه مسلمان با اقلیتهای دینی اثبات شود.

در خصوص آنچه که مربوط به دیه اهل کتاب است قانون مجازات اسلامی، مسکوت مانده است و در ماده ۲۹۷ قانون سابق بیان شده بود که دیه قتل مرد مسلمان یکی از امور ششگانه ذیل است...، که منظور مقنن از ذکر لفظ مرد مسلمان این بوده که دیه مرد غیرمسلمان از شمول این ماده خارج است و به اصطلاح فقهی و حقوقی از معنای مخالف این ماده چنین استنباط می شود که دیه غیرمسلمان یا مسلمان یکی نیست. ظاهر قضیه چنین است که در منابع فقهی نسبت به مقدار دیه اهل کتاب نظرات متفاوتی بیان شده است و نظرات چندی در این مورد مطرح است گروهی معتقدند که دیه یهودیان و مسیحیان و به روایتی زرتشتیان مثل دیه مسلمین است، گروهی دیگر فقهای مالکی، حنبلی، شیعه زیدی و اباضیه هستند

که می‌گویند دیه کافر ذمی نصف دیه مسلمان است و دیه مجوسی (زرتشتی) هشتصد درهم است و گروهی دیگر که شامل فقهای مذهب شافعی هستند عقیده دارند که دیه کافر ذمی ثلث مسلمان آزاد است و دیه مجوسی ثلث خمس دیه مسلمان است. گروهی نیز معتقدند که یهودی، نصرانی و مجوسی (زردشتی) همه کفار ذمی‌اند و دیه هر یک از آنان فقط هشتصد درهم می‌باشد و تفاوتی بین آنها نیست. برداشت فقهای معاصر از بحث برابری دیه مسلمان و غیرمسلمان نیز امری زیبا و شایسته می‌باشد لازم است در بحث های مختلف عقیدتی و دینی با اقلیت های مذهبی به وضوح تبیین گردد. برابری دیه مسلمان با غیرمسلمان در جامعه اسلامی امری شایسته و موجب تشریک مساعی میان آن دو خواهد بود که در نظام جمهوری اسلامی هم مورد تأکید می‌باشد در این پژوهش دیدگاه مذاهب مختلف اسلامی و نظرات قانون مجازات اسلامی و شروح آن تبیین و پیشنهاداتی ارائه خواهد شد.

حقوق کیفری ایران باید از نظر داخلی تکلیف حقوق بیگانگان اعم از مسلمان و غیر مسلمان که به صورت دایم یا موقت در قلمرو کشور اقامت دارند را روشن نماید و اصولاً باید مشخص کند که آیا آنان همانند مسلمانان و شهروندان درجه یک کشور از حقوق مقرر در قوانین موضوعه بهره مند می‌باشند یا خیر؟ ثانیاً از نظر بین المللی مطابق با اعلامیه جهانی حقوق بشر و میثاقین بین المللی حقوق مدنی و سیاسی و حقوق مدنی و اجتماعی که به تصویب قوه مقننه ایران نیز رسیده است تساوی در برابر قانون بدون هیچ گونه محدودیتی از جهت جنس، نژاد، مذهب و... جزء تعهدات رسمی بین المللی است و باید در قوانین داخلی نیز رعایت گردد.

عدم اتخاذ سیاست جنایی، تقنینی و قضایی معقول و منطقی نظام عدالت کیفری ایران را مواجه با مشکلاتی فراگیر و حتی محکومیت در عرصه مجامع جهانی و بین المللی نموده است. به نظر می‌رسد که از مهمترین عوامل موثر در وقوع این مشکلات وجود نوعی تعارض و تضاد در دیدگاه‌های فقیهان اسلامی باشد؛ زیرا از آنجایی که پایه و اساس و منبع حقوق کیفری ایران را فقه اسلامی تشکیل می‌دهد و قواعد فقه تأثیر زیادی در حقوق ایران نموده است، متأسفانه برخوردهای متعارض دوگانه و یا چندگانه با مقوله حقوق غیرمسلمانان موجب ظهور و بروز مشکلات داخلی و خارجی گردیده است.

ضمن آنکه انجام این تحقیق فواید زیادی برای محاکم کیفری داخلی از جهت رسیدگی به پرونده‌های به جا مانده و بلا تکلیف در خصوص غیر مسلمانان و بیگانگان مقیم در قلمرو کشور جمهوری اسلامی ایران دارد؛ به عنوان نمونه کشته شدن توریست‌های غیر مسلمان در ایران از جمله پرونده‌هایی است که

دستگاه قضایی باید تکلیف آنها را از جهت پرداخت غرامت و خون بها به اولیاء دم و وراث قانونی آنان روشن نماید.

۲-۱- سوالات تحقیق

۱-۲-۱- سوالات اصلی

۱. آیا برای اقلیتهای دینی که هم اکنون در ایران زندگی میکنند و در قانون اساسی حقوق و تکالیفی برای آنها منظور شده است در صورتی که فرد مسلمان جنایتی بر علیه آنها انجام دهد که منجر به قتل یا آسیب جسمانی شود دیهای ثابت میشود؟ در صورت مثبت بودن پاسخ میزان آن چقدر است؟ (بررسی دیه کفار اهل کتاب)

۲. کفار غیر اهل کتاب که به عنوان جاسوس، پناهنده، تروریست یا نماینده قانونی یک کشور غیر مسلمان وارد ایران میشوند اعم از اینکه ورودشان قانونی باشد یا غیر قانونی در صورتی که مورد جنایت منجر به قتل یا آسیب جسمانی واقع شوند دیه برای آنها ثابت میشود؟ در صورت اثبات دیخ میزان آن چقدر است؟

۱-۲-۲- سوالات فرعی

۱. دیه در بین یهودیت و مسیحیت چه جایگاهی دارد؟

۲. ماهیت دیه چیست؟

۳. چه نظریاتی در زمینه دیه اهل کتاب موجود است؟

۴. شرایط تحقق ارتداد چیست؟

۱-۳- فرضیه های تحقیق

۱. کفار اهل کتاب از دسته افرادی هستند که بنا بر شرایطی در ایران سکونت دارند که بر اساس قانون اساسی حقوق و تکالیفی متوجه آنها میشود.

۲. با در نظر داشتن اینکه جان هر شخص مصونیت دارد اصل دیه برای تمامی شهروندان جامعه اسلامی صرف نظر از رنگ و نژاد و مذهب آنها در نظر گرفته می شود.

۳. در جامعه ی اسلامی حقوق و تکالیف کفار اهل کتاب با کفار غیر اهل کتاب متفاوت است.

۴-۱- پیشینه تحقیق

- ۱- عقلمند، فاطمه سادات، (بررسی فقهی - حقوقی پرداخت دیه غیرمسلمان و بیگانگان از بیتالمال)، پایاننامه کارشناسی ارشد، دانشگاه قم، سال ۱۳۹۰
- ۲- اکبری اقدم هریس، حسین، (بررسی آرا و ادله فقهی دیه اهل کتاب در مذاهب اسلامی)، پایاننامه کارشناسی ارشد، دانشگاه فردوسی مشهد، سال ۱۳۹۰
- ۳- صادقی، کبری، (تفاوت دیه مسلمین و اهل کتاب)، پایاننامه کارشناسی ارشد، دانشگاه پیامنور استان تهران، سال ۱۳۹۰
- ۴- معرفت، محمدهادی، دیه اهل کتاب، ماهنامه دادرسی، شماره دوم آذر و دی ماه، سال ۱۳۷۷
- ۵- هاشمی شاهرودی، سید محمود، دیه اهل ذمه و شهروندان غیر مسلمان، فصلنامه تخصصی فقه اهل بیت، سال هفتم، شماره ۲۷، زمستان ۱۳۸۰
- ۶- جباران، محمدرضا، ارتداد، انگیزهها و آثار فقه (کاوشی نو در فقه اسلامی)، شماره ۲۷ و ۲۸، تابستان ۱۳۸۰
- ۷- حسینی، سیداحمد، حقوق گردشگران غیرمسلمان در کشورهای اسلامی، فصلنامه فقه، شماره ۱۴، زمستان ۱۳۷۶.

۵-۱- اهمیت و ضرورت تحقیق

موضوع از این نظر حائز اهمیت است که در جمهوری اسلامی ایران اگرچه دین اکثریت مردم اسلام و مذهب تشیع میباشد و لیکن هموطنانی از سایر ادیان که در قانون اساسی از آنها به عنوان اقلیتهای مذهبی یاد شده است و فرقههای دیگر که به کفار غیر اهل کتاب معروف هستند هم در ایران ساکن هستند که در صورت بروز هرگونه حادثهای که منجر به صدمه، جراحت و یا فوت شود حقوق و تکالیفی متوجه آنها میشود که این بحث میتواند برای ختم نظرات مختلف و ایجاد رویهای ثابت مثمر ثمر باشد.

۶-۱- جنبه های نوآوری و جدید بودن طرح

۱. با توجه به اینکه قانون مجازات در سال ۹۲ با تغییر و اصلاحاتی روبرو شده و تمام مقالات و پایاننامههایی که در این زمینه کار شده است مربوط به قبل از این سال است جنبه‌ی جدید بودن این طرح تطبیق آن با قانون مجازات مصوب ۹۲ میباشد.

۲. جمع‌آوری احادیث و آرای فقها و اثبات نظریه تساوی از دیگر جنبه‌های نوآوری طرح خواهد بود.

۷-۱- نتایج علمی و عملی تحقیق

نتایج علمی و عملی این تحقیق مورد استفاده دانشجویان حقوق و فقه و حقوق و همچنین مورد استفاده محاکم قضایی و دستگاههای اجرای خواهد بود.

۸-۱- سازمان دهی تحقیق

مباحث این تحقیق در پنج فصل به شرح زیر ارائه می‌گردد:

فصل اول: به کلیات مباحث در قبال دیه از دیدگاه فقه جزایی حقوقی کیفری ایران می‌پردازد. در این فصل واژگان کلیدی موضوع پژوهش، پیشینه تاریخی، پیشینه تاریخی دیه و جایگاه آن در حقوق کیفری ایران بررسی و تبیین می‌شود.

فصل دوم: مفاهیم اساسی تحقیق را مورد مطالعه قرار میدهد. فصل سوم: به بررسی فقهی دیه غیر مسلمان، مقادیر دیه، مسئولیت پرداخت دیه از منظر فقه می‌پردازد. در فصل چهارم دیه غیر مسلمان از منظر حقوق مورد بررسی قرار خواهد گرفت. و در فصل پنجم نتایج و پیشنهادهای نگارنده پایان بخش این پژوهش خواهد بود.

۹-۱- تعریف مفاهیم و واژگان اختصاصی طرح

۹-۱-۱- مفهوم دیه:

دیه در لغت به معنای خونبها (مالی که قاتل با ضارب باید به شخص آسیب‌دیده یا وارث او بدهد)^۱. مفهوم دیه در اصطلاح فقها عبارتست از: مالی که به واسطه جنایت بر حر در نفس یا کمتر از آن واقع میشود. چه مقدر باشد یا غیر مقدر.^۲

و از منظر حقوقدانان دیه مقدر مال معینی است که در شرع مقدس به سبب جنایت غیر عمد بر نفس، عضو یا منفعت، یا جنایت عمدی در مواردی که به هر جهت قصاص ندارد مقرر شده است.^۳

۱ ویکی فقه

۲ خمینی، روح‌الله الموسوی، تحریرالوسیله، جلد ۲، چاپ و نشر عروج ۱۳۸۶، چاپ اول ص ۵۸۹

۳ (قانون مجازات اسلامی مصوب ۹۲ ماده ۴۴۸)

۱-۹-۲- مفهوم کافر:

کفر در لغت به معنای پوشش و مانع است، از این رو، مردم عرب، شب را کافر میگویند؛ زیرا اشیاء را میپوشاند و پنهان میکند.^۱

کفار در اصطلاح فقها آن کسی است که به غیر اسلام گرویده است یا به اسلام گرویده است اما ضروریات و اصول اسلام را به نحوی انکار میکند که به انکار رسالت پیامبر ﷺ یا تکذیب پیامبر ﷺ یا ناقص دانستن شریعت مطهره میانجامد یا گفتار یا کاری از او سر میزند که موجب کفر او میشود.^۲

معنای کافر از دیدگاه حقوقدانان: مرادف اجنبی است به شخصی که فاقد تابعیت کشور معین است اطلاق میشود. اجنبی بودن در فقه از نظر نداشتن عقیده‌ی اسلام اما در حقوق جدید از نظر نداشتن تابعیت یک کشور است.^۳

۱-۹-۳- اقسام کافر

کفار به اعتبار دین تقسیم می شوند به: ۱. یهودی - ۲. مسیحی - ۳. مشتبّهین { مجوس و صابئین } ۴. مشرکان - ۵. مادیون - ۶. مرتدین { ملی و فطری }
و تقسیم بندی آنها به اعتبار روابط عبارت است از:
۱. ذمی - ۲. حربی - ۳. معاهد - ۴. مهادن

۱-۹-۴- مفهوم ارتداد:

ارتداد به معنای بازگشت و رویگردانی است که در اصطلاح به معنای بازگشت و رویگردانی از اسلام بعد از مسلمان شدن می باشد. بنابراین به مسلمانی که از آیین اسلام خارج شده و کُفر را برگزیده است، «مرتد» گفته می شود^۴

و در اصطلاح فقه و حقوق به معنای نوعی از فساد عقیده‌ی سیاسی است و آن عبارت است از

۱. یکی فقه

۲. خمینی، روح الله الموسوی، تحریر الوسیله، جلد ۱، چاپ و نشر عروج، ۱۳۸۶، چاپ اول، ص ۱۳۲

۳. جعفری لنگرودی، محمد جعفر؛ مبسوط ترمینولوژی حقوق، تهران، انتشارات گنج و دانش، چاپ ۱۵. ۱۳۸۴ ص ۵۶۶

۴. هاشمی شاهرودی، محمود، فرهنگ فقه فارسی، ۱۳۸۵ ش، ج ۱، ص ۳۶۶.

خروج مسلمان از دین اسلام.^۱

ارتداد به عنوان بزرگترین جرم در قانون جزا شناخته شده است زیرا شدیدترین مجازات متعلق به این جرم است.

۱-۹-۵- اقسام ارتداد:

از منظر فقها مرتد بر دو نوع است؛

۱. مرتد فطری.

۲. مرتد ملی.

- مرتد فطری

مرتد فطری کسی است که یکی از پدر یا مادرش در حال انعقاد نطفه او مسلمان باشد و این شخص بعد از بلوغش اظهار اسلام نماید و سپس از اسلام خارج شود.

- مرتد ملی

مرتد ملی کسی است که پدر و مادرش در حال انعقاد نطفه او کافر باشند و این شخص بعد از بلوغش اظهار کفر نماید و بعد اسلام بیاورد و سپس از اسلام برگردد و اظهار کفر نماید، مثل فرد مسیحی که اسلام بیاورد و سپس به دین مسیحی برگردد.

۱-۹-۶- واژه اهل کتاب^۲

اهل کتاب گر چه معتقد به وحدانیت خداوند تعالی می‌باشند ولی ضمن تعریفی که از کافر کردیم، اینان نیز کفار تلقی می‌گردند. به اهل کتاب، مستقر در جامعه اسلامی «اهل ذمه» و «مؤذیان جزیه» نیز می‌گویند. اصطلاح اهل کتاب در قرآن کریم به کار رفته است، به عنوان مثال:

۱ جعفری لنگرودی، محمد جعفر؛ مبسوط ترمینولوژی حقوق، انتشارات گنج و دانش، تهران، چاپ ۱۵، ۱۳۸۴، ص ۲۷.

۲ فهیمی، عزیز الله؛ بحث تطبیقی در ارث اقلیت های دینی و قانون مدنی ایران

تابستان ۱۳۸۳ - شماره ۶۴ (۳۲ صفحه - از ۹۳ تا ۱۲۴)

﴿قل یا اهل الکتاب تعالوا الی کلمة سواء بیننا و بینکم الا نعبد الا الله و لا نشرک به

شیئا...﴾

«بگو ای اهل کتاب! به سوی کلمه واحدی که بین من و شماست روی آورید، که جز خداوند نپرستیم و به او شرک نوزیم...» (آل عمران، ۶۳)

این واژه ۲۴ بار در قرآن کریم ذکر گردیده است ولی در پاسخ به این که اهل کتاب چه کسانی هستند باید گفت طبق آیه زیر مراد از اهل کتاب، پیروان زرتشت و حضرت موسی و عیسی علیهم السلام می باشند. (۱). اهل ذمه به پیروان زرتشت و موسی و مسیح گویند که پس از عقد یک قرارداد به نام «عقد ذمه» دارای حقوق و تکالیفی از نظر قوانین اسلامی می شوند:

«کسانی که ایمان به خدا آورده اند (مسلمانان) و یهود و صابئین و نصاری و مجوس، خداوند بین ایشان و بین کسانی که مشرک شده اند روز قیامت فاصله می اندازد». (حج، ۲۷)

آیه فوق مسلمانان و یهود و نصاری و صابئین و مجوس را در یک ردیف قرار داده و مشرکین را در صف جداگانه.

با مراجعه به اقوال فقها این مطلب بهتر روشن می شود که مراد از اهل کتاب، پیروان زرتشت و موسی و عیسی علیهم السلام می باشند.

شیخ حر عاملی با گشودن بابی ضمن ذکر ۹ روایت، تحت عنوان کسانی که باید جزیه بپردازند، اهل کتاب را معرفی کرده که عبارتند از: یهود و نصاری و مجوس. در این جا ذکر دو نکته را ضروری می دانیم:

نکته اول- مجوس

از روایات چنین به دست می آید که بعضی از روایات مجوس را اهل کتاب و بعضی آنها را ملحق به اهل کتاب دانسته اند. از بین مراجع فعلی نیز اکثرا مجوس را اهل کتاب می دانند. در مورد رابطه مجوس با زرتشت، باید گفت که مجوس پیامبری داشته اند که آیینی را بنا نهاده است ۲

و پس از پیروان مجوس به چهار فرقه تقسیم شده‌اند که یکی از آن فرقه زرتشتیه می‌باشند و سایر فرق عبارتند از: «کیومرثیه، زروانیه، مسخیه» (در این خصوص حضرات آیات عظام (خامنه‌ای، تبریزی، مکارم شیرازی، صانعی و صافی) در پاسخ استفتاء نگارنده مجوس را اهل کتاب دانسته‌اند.^۱ «ایشان ضمن روایتی از امام صادق علیه السلام می‌گویند مجوس پیامبری داشتند و او را انکار کردند و کتابش را تکذیب نمودند و بعدها کسی به نام زرتشت پیدا شد و ادعای پیامبری نمود. عده‌ای دعوت او را پذیرفتند و عده‌ای او را تکذیب کرده، از شهر بیرون کردند و او طعمه درندگان شد».

بنابر این استعمال لفظ مجوس بر زرتشتی‌ها استعمال لفظ کل بر جزء می‌باشد

نکته دوم- صابئین

در وجه تسمیه این گروه اختلاف هست، بعضی نام‌گذاری آنها را از «صابئه-متمایل» می‌دانند و می‌گویند صائب کسی است که از دینی به دین دیگر میل نماید و صابئین کسانی هستند که از دین مسیح به سوی ستاره‌پرستی میل کرده‌اند و بعضی نیز نام آنها را از کلمه «سباح-شناوری» مشتق می‌دانند و مراد یهودیانی هستند که به کیش حضرت یحیی علیه السلام گرویده‌اند، و چون اینان نوزادان خود را غسل تعمید می‌داده‌اند به آنان سابحین یا شناوران می‌گفتند که بر اثر ابدال واژه سابحین به صابئین بدل شده است علت عدم ذکر صابئین در اصل سیزدهم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران نیز همین مطلب دانسته شده است که این گروه شعبه‌ای از دین یهود یا مسیحیت یا مخلوطی از هر دو هستند و خود اینان در مناطقی از ایران که زندگی می‌کنند خود را شعبه‌ای از دین یهود می‌دانند.

اقلیت در قانون اساسی

در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران نامی از اهل کتاب برده نشده است و در موقع استعمال لفظ اقلیت، این واژه را برای زرتشتیان و کلیمیان و مسیحیان در اصل سیزدهم به کار برده است و آنها را به عنوان تنها اقلیت‌های دینی رسمی ایران معرفی کرده است و در اصول ۲۶ و ۶۷ قانون اساسی نیز اشاره‌ای به انجمن‌ها و طریق سوگند خوردن نمایندگان اقلیت‌های دینی ایران در مجلس شورای اسلامی شده است.

۱: طباطبایی، سید محمد حسین، تفسیر المیزان، ج ۳، ص ۳۰۶.

به همان دلیلی که طبق بحث از اهل کتاب آنها را منحصر در پیروان زرتشت و موسی و عیسی علیهم السلام دانستیم، در قانون اساسی نیز اقلیت‌های دینی را منحصر به سه گروه فوق دانسته است. قابل ذکر است که پیروان سایر مذاهب اسلامی غیر شیعه اعم از: «حنفی، شافعی، مالکی، حنبلی و زیدی» که به عنوان اقلیت مذهبی تلقی می‌شوند در اصل دوازدهم قانون اساسی به آنها اشاره و احوال شخصیه آنان محترم دانسته شده است ولی هرگز از آنها به عنوان اقلیت نام برده نشده است.